

Віра Юріївна Іноземцева,

методист районного методичного кабінету
відділу освіти, молоді та спорту
Великобагачанської районної
державної адміністрації Полтавської області,
смт. Велика Багачка

УДК 37.032.2.37.015.31

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

Рассмотрены методы работы с одаренными детьми, при помощи которых возможно обнаружить, развить и даже сформировать лидерские качества, которые являются основной детерминантой достижения успеха талантливыми учениками.

Ключевые слова: лидерские качества, одаренные дети, современные концепции воспитания лидеров, научно-исследовательская работа, социальная и педагогическая поддержка.

Examined methods of work are considered with the gifted children through which it is possible to expose, develop and even form leader qualities which are basic determinant of achievement of success talented pupils.

Key words: leader qualities, gifted children, modern concepts education of leaders, research work, social and pedagogical support.

Сьогодні ініціатива і творчі задатки особистості є вирішальними чинниками суспільного розвитку. На сучасному етапі формування якісно нового соціального середовища спроба розгляду феномену лідерства є актуальною. Розглядаючи проблему в онтологічному контексті, лідерська обдарованість постає невід'ємною частиною суспільного буття.

Сучасна психолого-педагогічна наука виокремлює такі сфери обдарованості: інтелектуальна, академічна, творча, спортивна, обдарованість у сфері спілкування та лідерства [3].

Упродовж останніх двадцяти років у психологічній науці з'явилися праці американських (Д. Гоулман, К. Ебромс, Р. Стернберг, Ф. Хессалблейн), французьких (Же де Врі), російських (В. Ю. Большаков, І. Бакулін, О. Матюшкін, Є. Яковлева) та українських психологів (В. Татенко), присвячені проблемі лідерської обдарованості. Автори визначають проблему лідерства як один із видів обдарованості особистості, що окрім факторів охоплює поняття «емоційний інтелект», «соціальний інтелект», «креативність», що є провідною детермінантою в досягненні успіху [4].

Швидкий розвиток суспільства, зміна правил життя, реорганізація системи освіти потребують активності, впевненості та прийняття неочікуваних рішень. Ці якості властиві лідерам, які вміють їх використовувати. Однак для розвитку звичайної особистості

важливим є ознайомлення та розуміння сутності та змісту проблеми лідерства. Завдяки цьому можна виявити, розвинути або сформувати лідерські якості, необхідні для самовдосконалення, пізнання себе та оточуючих, а також руху вперед без зупинок на досягнутому.

Отже, мета дослідження полягає в тому, щоб з'ясувати якими методами можна сформувати лідерські якості в обдарованих дітей.

Упродовж багатьох століть обдарованість вивчали відокремлено від соціально-педагогічної практики. Основну увагу дослідники спрямовували не на феномен обдарованості як особистісну освіту або соціально-психологічне явище, а на проблему його походження (Божий дар або земне). Основними видами обдарованості було прийнято вважати інтелектуальну і творчу обдарованості. Сьогодні одним із видів обдарованості вважають лідерську обдарованість. Сучасні концепції виховання лідерів передбачають три підходи. Підхід у контексті лідерських якостей передбачає наявність у людини тих якостей, що дадуть змогу назвати її лідером, поведінковий підхід є основою класифікації стилів лідерства, а ситуаційний – базується на певній поведінці лідера залежно від певної ситуації [1].

Концепція лідерських якостей є більш раннім підходом у вивченні та визначенні лідерства. У цьому напрямі проведено значну кількість досліджень, що визначили довгий список виявлених лідерських якостей

(наприклад, тест «Рівень лідерських якостей») [8]. Серед основних якостей, що характеризують лідера, необхідно назвати: компетентність, активність, ініціативність, кмітливість, наполегливість, організаторська проникливість, здатність до активного психологічного впливу, впевненість у собі [7].

Так, Ж. Рабчинський визначає такі якості керівника-лідера: фундаментальна та всебічна освіченість, професіоналізм, розвинені комунікативні здібності, мистецтво поєднувати владу повноважень та авторитету, вміння передбачати позитивні та негативні явища, володіння технікою психічної саморегуляції [5].

Зупинимося на методологічних основах виховання лідерських якостей особистості в сучасному ЗНЗ.

Виховання лідерських якостей учнів як неперервний процес має використовувати такі методологічні підходи:

- *системний*, що передбачає виховання лідерських якостей учнів має розглядатися як цілісний, неперервний процес;

- *діяльнісний*, який визначає, що розвиток у людини, кращих якостей здійснюється за допомогою оволодіння людською діяльністю;

- *проблемно-цільовий*, що передбачає об'єднання цілей, керівництва, управління в складі цілісного процесу, спрямованого на виховання лідерських якостей учнів;

- *особистісний*, що вимагає визнання унікальності особистості, її моральної волі, права на повагу, враховує вікові особливості учнів, містить визнання дитини активним суб'єктом виховного процесу;

- *екзистенціальний*, що постає супроводом виховання особистісних якостей і розвитку індивідуальності дитини, самостійний вибір власної позиції відповідно до розуміння власних потенціалів;

- *компетентнісний*, що передбачає теоретично обґрунтовану систему ідей, принципів і пов'язаних із ними способів та форм практичної діяльності ЗНЗ, спрямованих на становлення і розвиток компетентності учня, набуття ним досвіду самостійного й творчого розв'язання складних життєвих проблем, виховання лідерських, особистісних якостей, набуття та успішне виконання соціальних ролей;

- *послідовний*, який визначає, що виховання лідерських якостей особистості відбувається в декілька етапів, кожному з яких відповідають певні завдання, методи та прийоми тощо.

Ефективність виховання лідерських якостей учнів залежить від неперервності (з класу в клас) його здійснення. Неперервність виховання лідерських якостей учнів визначають як поступовість виховних дій упродовж перебування учня у ЗНЗ, та за його межами, з урахуванням головних психологічних новоутворень, що властиві віковому періоду учнів та зумовлюють диференціацію змісту, форм і методів з ускладненням відповідно до їхніх можливостей щодо взаємодії з членами команди. Система загальної середньої освіти має сприяти формуванню гармонійно розвиненої, соціально та національно свідомої особистості, яка усвідомлює прагнення до саморозвитку та самовдосконалення.

Сучасна українська середня освіта активно долучає учнів до різноманітної діяльності, ознайомлює з досягненнями науки і техніки, допомагає в засвоєнні досягнень людської культури, привчає до ефективного співробітництва, розвиває самодисципліну, забезпечує реалізацію намірів та інтересів. Стрімка зміна умов життя актуалізує для кожної людини необхідність високого рівня соціальної адаптації, необхідність виявити на практиці оригінальні особистісні та лідерські якості в поєднанні з ініціативою та відповідальністю [3].

Лідерські здібності обдарованих дітей можна розвивати та вдосконалювати за допомогою різних навчальних програм, що передбачають проведення тематичних занять, присвячених життю видатних лідерів. Учитель має заохочувати учнів аналізувати особисті якості кожного лідера, його мотивацію, а також суспільний внесок і стиль лідера. Потрібно звернути увагу на те, що вплинуло на формування особистості лідера. До того ж, на занятті мають бути змодельовані ситуації, які б сприяли розвитку організаторських і дипломатичних здібностей, вміння спілкуватися, розв'язувати конфлікти та оригінально мислити, здатність ставити мету. Особливу значущість має спілкування обдарованих дітей з наявними лідерами.

Можливо передбачити введення в навчальний процес спецкурсів з розвитку лідерських якостей (наприклад, курс «Формуємо лідерські якості в учнівської молоді» [3] та спецкурс «Розвиток комунікативних та організаторських здібностей» [2]).

Більш ефективно статус лідера набувають у процесі практичної діяльності, а вчителі та батьки, зацікавлені в розвитку лідерських здібностей в обдарованій молоді, можуть допомогти їй усвідомити і розвинути лідерський потенціал.

Роль лідера може повноцінно засвоюватися лише під час взаємодії з іншими людьми. Так обдарована дитина навчається бути активним членом суспільства, долучається до процесу соціальної взаємодії. Програма «Тренінгу розвитку лідерської обдарованості» [4] сприяє підвищенню рівня соціального та емоційного інтелекту, розвитку комунікативної креативності молодих лідерів. Програму вказаного тренінгу можуть успішно застосовувати психологи ЗНЗ, соціально-психологічні служби для співробітництва з органами учнівського самоврядування, соціальними центрами по роботі з обдарованою молоддю [там само].

Одним із засобів формування лідерських якостей обдарованих дітей є підготовка науково-дослідницької роботи та її захист у системі Малої академії наук (МАН) України. Для навчальної діяльності зі здібними та обдарованими дітьми необхідно створювати як систему навчання, так і систему психолого-педагогічної підтримки. Майбутні науковці мають бути: наполегливими, рішучими, безпосередніми, вміти співпрацювати з іншими, тобто мати якості, що притаманні справжньому лідеру [3].

Обдаровані діти чутливі та потребують особливої уваги. Тому з ними доцільно застосовувати такі

форми, що поєднують раціональні та емоційні види діяльності, надають простір ініціативі дітей. Для розвитку творчих здібностей, інтелектуального потенціалу ефективними виявилися проблемні, дослідницькі, пошукові методи навчання. Під керівництвом наукового керівника учні долучаються до пошуку істини і досягають її розкриття власними зусиллями. Вони отримують не готові знання, а дістають їх власною науково-дослідницькою діяльністю, що формує творчу самосвідомість, яка виявляється у самопізнанні, самооцінці, самоорганізації, прагненні до самореалізації та самовдосконалення.

Під час підготовки дітей до конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, науковому керівнику необхідно ознайомитись з вимогами до оформлення робіт. До того ж, потрібно навчити дітей працювати з літературою, аналізувати думки науковців, не приписуючи їх собі, а виражати критичне ставлення до того чи іншого наукового підходу. Потрібно зазначити, що готувати до цього учнів варто поступово, починаючи з визначення сфери її інтересів, схильностей і бажання до опанування складними науковими термінами, формувати вміння розкривати їх.

Перші навички науково-дослідницької діяльності учні отримують тоді, коли беруть участь в конкурсі «Юний дослідник», визначившись з напрямом інтересів. До участі в цьому конкурсі запрошують учнів 4–6 класів (9–11 років). Наступним етапом є конкурс науково-дослідницьких робіт учнів 6–8 класів. Учні 9–11 класів працюють над науково-дослідницькими роботами відповідно до обраних відділень та секцій МАН України, здійснюючи наукові дослідження на досить високому рівні.

Участь у науково-дослідницькій діяльності допомагає розкрити творчий потенціал дитини, сформувавши інтерес до певної галузі знань та виховати лідерські якості. Обираючи тему, доводячи її актуальність, самостійно збираючи матеріал, готуючись до захисту, учень навчається виступати, переконувати, відстоювати власну точку зору, навчається перемагати і програвати, робити висновки тощо.

Беручи участь в науково-дослідницькій діяльності багато учнів відкривають нові можливості: уміння виступати перед публікою, брати інтерв'ю, проводити анкетування, працювати з документами (в архіві), створювати діаграми та графіки, опрацьовувати літературу, дискутувати, спілкуватись, переконувати. У процесі розвитку лідерських здібностей дітей та молоді вчителям і батькам необхідно враховувати важливі положення, а саме: бачення перспективи для лідера є всебічним розумінням того, де він є зараз, куди прагне, як збирається домогтися мети і, що має зробити після цього.

Далекоглядність полягає в умінні мріяти про майбутнє та уявляти повну картину, а також створювати її особистими зусиллями. Перспектива обов'язково має бути досяжною, однак необхідно уникнути обмеження бачення. Необхідно ставити перед собою реалістичні цілі, адже в іншому разі втрачається мужність

і відбувається деморалізація інших. Активна участь у науково-дослідницькій діяльності зазвичай поєднується з активною участю у суспільно-політичному житті. Такі діти беруть активну участь у молодіжних організаціях, дебатних клубах, учнівському самоврядуванні. Важливим чинником, що сприяє формуванню лідерських якостей в учнів є створення обдарованою дитиною лідерського портфоліо. Його структура залежить від віку дитини.

Для учнів 1–4 класів до портфоліо має містити такі розділи:

- «Я у світі»: фото; коротка довідка про себе, сім'ю; особистісні якості;
- «Мій світ»: друзі; навчання; громадська діяльність; участь у роботі дитячої організації; творчість;
- «Мої досягнення»: роботи, якими я пишаюсь; відгуки товаришів, учителів, інших людей; грамоти, дипломи, листи-подяки;
- «Рефлексія»: міні-есе про труднощі у науково-дослідній діяльності; мої враження.

Структура «Портфоліо лідера» для учнів 5–7 класів передбачає розміщення такого матеріалу:

- «Мій портрет» (інформація про власника): фото; інформація про себе; сформовані особистісні якості лідера;
- «Портфоліо документів» (офіційні документи): документи про закінчення студій тощо; сертифікати конкурсів, фестивалів, олімпіад, інших заходів; документи про закінчення музичної, художньої, спортивної або іншої школи; сертифікати про участь у проєктах і програмах, дитячій організації «Лідер» тощо;
- «Портфоліо робіт» (творчі роботи, напрямки активності): есе «Я і моя дитяча організація»;
- участь у проєктах «Мій зірковий час», громадському житті дитячого громадського об'єднання, реалізації проєктів і програм; призові місця різного рівня; публікації в ЗМІ тощо;
- «Скарбничка»: пам'ятки, інструкції, корисна інформація, грамоти, дипломи, подяки, сертифікати, публікації, фотографії, характеристики, рекомендації, резюме тощо.

Для учнів 8–9 класу портфоліо повинно містити:

- «Портрет»: фото, коротка біографічна інформація про себе, особистісні лідерські якості, мета портфоліо;
- «Мої досягнення»: офіційні документи (документи про закінчення студій, курсів тощо; сертифікати олімпіад, конкурсів, фестивалів, інших заходів; документи про участь у грантах, закінчення музичної, художньої, спортивної або іншої школи);
- «Я у світі людей»: участь у громадському житті (характер громадської активності; займані посади; участь в учнівському самоврядуванні; проєкти, тренінги й програми, у яких брали участь, їх результативність);
- «Погляд на себе і в майбутнє»: Я (сильні й слабкі сторони, мотивація, інтелект, лідерські риси, спосіб життя); мої цінності та ідеали.

У «Портфоліо лідера» учнів 10–11 класів доцільно розмістити такі розділи:

– «*Портрет*»: прізвище, ім'я та по батькові; навчальний заклад, клас; контактна інформація (телефон, адреса електронної пошти, адреса сайту), фото; сформовані лідерські якості; резюме;

– «*Офіційні документи*»: атестат про закінчення середньої освіти; сертифікати офіційно визнаних на міжнародному, обласному, районному рівні конкурсів, олімпіад, змагань; посвідчення про закінчення музичної або художньої школи або про наявність спортивного розряду. У цьому розділі можна подавати копії офіційних документів;

– «*Творчі роботи та соціальна практика*»: збирання різних творчих і проектних робіт; опис основних форм і напрямів соціальної й творчої активності, участі в науково-практичних конференціях, конкурсах, учнівських форумах. Також представляються проектні, дослідницькі діяльності, технічна творчість та інші форми творчої активності, результати соціальних практик; участь в учнівських та молодіжних організаціях. У цьому розділі розкривають розвиток лідерських якостей, описують прояв потенціалу лідера;

– «*Відгуки та рекомендації*»: відгуки на творчі роботи, дослідницькі проекти, соціальні практики, участь у конференціях, у різних сферах; саморефлексія на різноманітну діяльність, починаючи з навчальної та закінчуючи позанавчальною діяльністю; зазначення саморозвитку лідерських якостей у різноманітній діяльності.

Так, В. Стрельников визначає дев'ять кроків швидкого, ефективного і простого навчання лідерству: 1) втілюйте свою мрію у проект творення власного майбутнього; 2) знайдіть гарного наставника-ентузіаста; 3) задавайте питання; 4) читайте з більшою ефективністю; 5) учіться всьому на практиці; 6) використовуйте «образи» замість «лінійних» записів; 7) повторюйте, тренуйте пам'ять; 8) опануйте психологічним станом; 9) отримуйте задоволення, навчаючи інших [6].

Таким чином, доведено, що процес виховання лідерських якостей учнів не є окремим напрямом виховної діяльності у ЗНЗ, його органічно поєднано в загальну виховну систему, що пронизує всі напрями, адже процес навчання має специфіку, зумовлену віковими та психологічними особливостями обдарованих дітей. Серед методів діяльності з обдарованими дітьми, які сприяють формуванню в них лідерських якостей, необхідно виокремити такі: *засвоєння навчальних програм*, присвячених біографіям видатних лідерів; *вивчення спецкурсів* з розвитку лідерських якостей, *набуття практичних навичок* на тренінгах з розвитку лідерської обдарованості, *підготовка та захист науково-дослідницьких робіт* в системі МАН України, *створення портфоліо* учня-лідера з урахуванням вікових особливостей.

Лідерська роль може бути успішно засвоєна за умов: особистісної установки обдарованої дитини на роль лідера; вимог ситуації, що визначає навчальне середовище; орієнтації на самостійність, активності, ініціативності обдарованих дітей; систематичної соціальної та педагогічної підтримки у процесі засвоєння обдарованими дітьми ролі лідера.

Використані літературні джерела

1. *Алфімов Д.* Сучасні концепції виховання лідерів [текст] / Д. Алфімов // Відкритий урок. – 2011. – С. 18–22.

2. *Войцихова А.* Програма спецкурсу «Розвиток комунікативних та організаторських здібностей» [текст] / А. Войцихова // Психологічна газета. – 2006. – 14 липня (62). – С. 26–29.

3. *Клочкова А. В.* Виховання лідерських якостей юних науковців шляхом залучення їх до науковдослідної роботи [текст] / А. В. Клочкова // Обдарована дитина, 2009. – № 7. – С. 33–39.

4. *Мітлош А. В.* Тренінг розвитку лідерської обдарованості [текст] / А. В. Мітлош // Обдарована дитина. – 2010. – № 4. – С. 33–39.

5. *Рабчинский Ж. А.* Лидеры XXI века – какими они должны быть? [текст] / Ж. А. Рабчинский // Обдарована дитина. – 1999. – № 5. – С. 2–5.

6. *Стрельников В.* Дев'ять кроків ефективного навчання лідерству [текст] / В. Стрельников, Л. Лебедюк // Імідж сучасного педагога. – 2007. – № 7–8. – С. 25–30.

7. *Тихомирова О.* Виховання лідера [текст] / О. Тихомирова // Шкільний світ. – 2009. – № 8. – С. 19–23.

8. *Харісова Т. І.* Психологія та феномен лідерства [текст] / Т. І. Харісова // Країна знань. – 2011. – № 6. – С. 32–35.

Bibliography

1. *Alfimov D.* Suchasni kontseptsii vykhovannia lideriv [tekst] / D. Alfimov // Vidkrytyi urok. – 2011. – S. 18–22.

2. *Voitsykhova A.* Prohrama spetskursu «Rozvytok komunikatyvnykh ta orhanizatorskykh zdibnostei» [tekst] / A. Voitsykhova // Psykholohichna hazeta. – 2006. – 14 lypnia (62). – S. 26–29.

3. *Klochkova A. V.* Vykhovannia liderskykh yakosteï yunykhn naukovtsiv shliakhom zaluchennia yikh do naukovo-doslidnoi roboty [tekst] / A. V. Klochkova // Obdarovana dytyna, 2009. – № 7. – S. 33–39.

4. *Mitlosh A. V.* Treninh rozvytku liderskoi obdarovanosti [tekst] / A. V. Mitlosh // Obdarovana dytyna. – 2010. – № 4. – S. 33–39.

5. *Rabchynskiy Zh. A.* Lydery XXI veka – kakymy ony dolzhny byt? [tekst] / Zh. A. Rabchynskiy // Obdarovana dytyna. – 1999. – № 5. – S. 2–5.

6. *Strelnikov V.* Dev'yat krokv efektyvnogo navchannia liderstvu [tekst] / V. Strelnikov, L. Lebediuk // Imidzh suchasnoho pedahoha. – 2007. – № 7–8. – S. 25–30.

7. *Tykhomyrova O.* Vykhovannia lidera [tekst] / O. Tykhomyrova // Shkilnyi svit. – 2009. – № 8. – S. 19–23.

8. *Kharisova T. I.* Psykholohiia ta fenomen liderstva [tekst] / T. I. Kharisova // Kraina znan. – 2011. – № 6. – S. 32–35.